

В статье раскрыты методические аспекты использования информационно-воспитательного потенциала текстов различных стилей в формировании толерантной личности старшеклассника профильной школы.

Ключевые слова: текст, старшеклассники профильной школы, профессионально ориентированное обучение, текстовая основа, языковое образование.

The article deals with methodological aspects of using information and educational potential of texts of different styles in the formation of a tolerant personality of a senior profile schools' student.

Keywords: text, senior profile schools' student, professional oriented education, text base, language education.

УДК 80:378.663-057.87

Костриця Н.М.

МОВНА ОСОБИСТІТЬ ФАХІВЦЯ-АГРАРНИКА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ

Стаття присвячена проблемі розвитку мовної особистості фахівця-аграрника в контексті національно-культурних традицій. Автором проаналізовано складники мовної особистості, які відображаються в індивідуальній мовній картині світу.

Ключові слова: мовна особистість, національно-культурні традиції, мовна спроможність, мовна і комунікативна компетенція.

У зв'язку із глобальними екологічними проблемами людства аграрний сектор став стратегічним, що наклало свій відбиток на вагомість і престижність сільськогосподарських професій. В Україні непрестижність праці фахівців-аграрників проявилася в споживацькому ставленні до природи, що призвело не лише до екологічної кризи, а й духовної зубожілості суспільства.

Національний компонент мовної особистості фахівця-аграрника дає змогу розглядати мовну діяльність під кутом національно-культурної специфіки і враховувати етнопсихологічні чинники, які сприяють формуванню мовних умінь і навичок, специфічного способу оцінювання ним світу та виробленню національного колориту їхньої мови в контексті сільськогосподарської діяльності.

Мовна особистість – це система, яка виникає в суспільстві і розвивається, ґрунтуючись на здатності вираження і закріплення соціальних відносин і взаємодій [1, 63]. При цьому важливо пам'ятати, що мова – це «найважливіший орієнтир людини у її діяльності у світі. І якщо діяльність розуміти як глибокий, усвідомлений діалог людини зі світом.., то мова є, передусім, мовою особистості» [7, 282].

Мова – культурний феномен, який складає основу етнічної культури, адже вона є об'єктивною формою накопичення, збереження й передачі суспільно-історичного досвіду, особливим джерелом відомостей про культуру: деякі види інформації можна одержати тільки із залученням мовних даних.

Учені одностайні в тому, що мова – найголовніша із суттєвих прикмет етносу, тому з'ясувати походження, схарактеризувати культуру конкретного народу неможливо без діахронічного й синхронічного дослідження його мови. На думку Л. Мацько, українознавча основа навчальних курсів у вищих навчальних закладах навчить студентів відчувати національну специфіку мови, мовну картину, створену ментальністю українського народу. Власне кажучи, мову варто розглядати як інструмент включення індивіда у світ етнонаціональної культури. Вона служить ключем до пізнання довкілля, оволодіння культурним багатством свого та інших народів [9, 70].

«Мовна особистість – ось та наскрізна ідея, яка пронизує усі аспекти вивчення мови й одночасно руйнує кордони між дисциплінами, які вивчають людину, оскільки не можна вивчати людину поза її мовою» [4, 3]. Пізнати мову неможливо, не вийшовши за її межі, не звернувшись до її творця, носія, користувача – до людини, до конкретної мовної особистості, в даному випадку фахівця-аграрника. Саме мовна особистість задає координати, що визначають предмет, завдання, методи й ціннісні орієнтири мовознавства [8, 69].

Мовна особистість як міждисциплінарна категорія перебуває в полі зору багатьох дослідників, серед них: Ю. Караулов (російськомовна особистість), Л. Клубкова, Ю. Прохоров (мовна і мовленнєва особистість), Т. Снитко (мовна особистість західної і східної культур), В. Карасик (словникова мовна особистість), О. Біляєв (національно-мовна особистість, Л. Мацько, С. Єрмоленко (національно свідомо україномовна особистість), Л. Скуратівський (духовна мовна особистість), М. Плющ (формування мовної особистості на основі лінгвістичного аналізу художніх текстів), І. Ющук (активна мовна особистість), І. Хом'як (вплив середовища на формування національно свідомої мовної особистості), О. Лавриненко (психолінгвістичний аналіз мовної особистості студентів), Л. Засєкіна (мовна особистість у сучасному соціальному просторі) та ін.

Метою статті є аналіз структури мовної особистості фахівців-аграрників та особливостей її функціонування в контексті національно-культурних традицій.

Останніми роками феномен «мовна особистість» зазнає низки трансформацій у зв'язку з врахуванням різних аспектів суб'єкта як стійкої системи соціально значущих рис, властивих індивіду як члену певної спільноти [10, 55].

У контексті нашого дослідження за основу візьмемо визначення з тлумачного словника лінгвістичних термінів: «Мовна особистість – це поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності. Мовна особистість свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе на собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі. Творчий підхід і рівень мовної компетенції стимулюють мовну особистість до вдосконалення мови, розвитку мовного смаку, до постійного відображення в мові світоглядно-суспільних, національно-

культурних джерел і пошуків нових, ефективних індивідуально-стильових засобів мовної виразності [2, 92-93].

Характеризуючи особистість фахівця-аграрника, спираємося на теоретико-гносеологічну модель, яку розробив російський лінгвіст Ю. Караулов. Дослідник запропонував трирівневу структуру мовної особистості:

- 1) вербально-семантичний (лексика та знаки інших кодів, які використовуються у мовленнєвій практиці);
- 2) лінгво-когнітивний (концепт як категорія механізмів свідомості, що виражає специфіку світобачення та світосприйняття людини);
- 3) мотиваційно-прагматичний (комунікативно-діяльнісна потреба мовця або мотивованість, що визначається його інтенціями, певними комунікативними установками) [4, 37].

Т. Космеда до складників мовної особистості відносить мовну спроможність, мовну і комунікативну компетенцію, особливе світобачення, світосприйняття та світорозуміння, що відображається в індивідуальній мовній картині світу, а фіксується у когнітивній картині світу [6].

Мовна спроможність як елемент структури мовної особистості, є першоосновою для подальшого розвитку та становлення певного рівня комунікативної компетенції. Комунікативна компетенція є засобом виміру ступеня сформованості навичок ефективного мовлення певного індивіда, оскільки її градаційний характер дає змогу оцінювати рівень компетенції. Виокремлено показники, що становлять сутність цього поняття: 1) володіння мовою як системою (мовна компетенція); 2) володіння способами безконфліктної комунікації (жанрова компетенція); 3) володіння інформаційним простором, знаннями про світ (когнітивно-гносеологічна компетенція) [5, 21].

Характерним для світосприймання українців є те, що в землеробській культурі органічно поєднувалися в єдине ціле етичні та естетичні компоненти: моральність, практичність і краса. Підтвердженням сказаного є слова М. Рильського: «Троянди й виноград, красиве і корисне». Цей органічний зв'язок традиційних форм життєдіяльності українського етносу пов'язаний з полюсами пізнання раціонального і чуттєвого, які повинні завжди урівноважуватися. Хліборобські цінності і норми, які закладені в традиціях несуть в собі естетичний компонент, який пізнається через єдність раціонального і чуттєвого.

Чуттєве сприймання дійсності особистістю відбувається через абстрагування до мислення, у результаті чого утворюються поняття. У цьому ланцюжку рефлексія виконує роль перемикача, що збуджує та активізує вищі інтелектуальні дії. Як наслідок рефлексивних дій у свідомості залишаються сліди, які за сприятливих обставин стають генераторами цікавих думок, ідей, вчинків. Цілеспрямована особистісна рефлексія професійної діяльності здатна запобігти негативним діям. Якщо для розвитку рефлексивних здібностей майбутніх фахівців-аграрників застосувати елементи етнокультури, то це не лише збільшить глибину рефлексії, але й вплине на розвиток творчого потенціалу. Наприклад, багатовіковий досвід спостереження за природними

процесами, явищами шляхом узагальнень і уточнень знайшов відображення у фольклорі, народних знаннях з ветеринарної медицини, метеорології тощо.

Уся ця скарбниця народної мудрості протягом століть поповнювалась і ставала дедалі ціннішою: люди відсіювали прикмети, що не витримали перевірки часом, додавали свої, пов'язані з новими реаліями, уточнювали апробовані. Невипадково й сучасні агрономи користуються народним календарем, що тільки додає їм авторитету, робить їхні знання глибшими і ширшими, базованими на ґрунті традицій. Нині все більшої популярності набуває доповнення офіційних наукових метеорологічних прогнозів багаторічними спостережень з урахуванням досвіду предків.

Невід'ємним складником духовної етнічної культури, ефективним регулятором соціальної поведінки та маркером психологічних особливостей конкретного народу є етнонаціональні звичаї і традиції. Як правило, під традиціями розуміють елементи культури, які передаються від покоління до покоління й зберігаються протягом тривалого часу. Крізь їх призму відбувається оцінка дійсності, у них імплікується історія етносу. Успадкування найцінніших, прогресивних звичаїв і традицій – природна й закономірна умова існування та прогресу кожного народу: від обраних і прийнятих суспільством традицій залежить його майбутнє. Вони відтворюють, зберігають та оновлюють культуру. Нехтування звичаїв і традицій, відмова від них призводить до втрати минулого й замикання культури в собі.

Життя українського селянина-землероба споконвічно проходило в рамках народної моралі і традиції. Моральність як основне підґрунтя культури обумовлює повноцінний розвиток духовної сфери особистості. Усвідомлення соціальної цінності професійних знань і моральної відповідальності за результати своєї фахової діяльності сприяє гармонізації відносин «людина – природа». У соціальній практиці ця ідея втілюється в етичних нормах професійної культури, які спрямовані на екологічно доцільну взаємодію професійної діяльності з природою. Найвищі ознаки моральності бачить поет Б. Олійник у праці й життєвих принципах хлібороба, голос, оцінку якого відчуваємо в рядках поетового вірша: *Та й немає такого цабе на світі,/ Котре б хлібороба з посади зняло.* Справді, немає такої посади «хлібороб», а є щоденна нелегка праця, коли людина працює часто до фізичного виснаження, відмовляється від комфортних умов життя, витримує примхи погоди, але має насолоду, втіху від результатів своєї праці на землі. Замислюється над долею, призначенням хлібороба поет Б. Олійник: *І не знаю, кому треба більше хоробрості:/ Космонавту чи хліборобу?* («Про хоробрість»).

Розвиток духовної складової професійної діяльності фахівців-аграрників пов'язаний зі ставленням до хліборобської праці, в якій закладено етнокультурні традиції наших пращурів. Зокрема, традиційне природокористування в Україні відзначалося відсутністю протиставлення природного та штучного, прагнення підкорити світ природи. Тому формування внутрішньої мотивації студентів вищого аграрного навчального закладу повинно враховувати етнокультурні чинники їх професійної культури.

У професії аграрників національні особливості виступають значно

яскравіше, ніж у низці інших професій (столярів, ковалів, водіїв тощо). Генетична пам'ять та історичний шлях розвитку українського народу наклали суттєвий відбиток на професійні особливості аграрників. Зокрема, зіставлення, порівняння високого, «небесного» і земного, буденного втілюється в оригінальних сентенціях Б. Олійника: *Звичайно, в блакиті не викосить жита./ Зірок не посадиш у власний город.* Земні, хліборобські цінності підносяться до горніх, небесних висот, «окрилюються»: *Від того й земля нам ставала рідніша./ Що з небом вона обнялася крильми* («Небо полеглого безвісти»). Хліборобів поет називає найіменитішими аристократами труда («Хлібові»).

Оскільки сільськогосподарська діяльність генетично корелює з народними обрядами за принципом «праця була обрядом, а обряд був працею», то вважаємо за необхідне акцентувати увагу на роль етнокультурного компонента в культурі праці аграрників. Важливо, щоб осмислення свого ціннісного простору студенти відчули, переступивши поріг аграрних університетів, і з перших днів навчання залучались до спеціально організованої роботи з розвитку їх смислових орієнтирів, які тісно б перепліталися з цілями й завданнями обраної професії.

Етнічна самосвідомість – це усвідомлення народом себе як суб'єкта історичної дії, своїх інтересів, свого місця у світі, своєї історії та культури. Цей компонент етнічної культури можна розглядати не тільки щодо цілого народу, а й щодо мовної особистості. Скажімо, під етнічною самосвідомістю індивіда вбачаємо усвідомлення ним своїх етнічних інтересів, почуттів, дій, думок, мотивів, знань та уявлень, установок і спрямувань у процесі етнізації, іншими словами – усвідомлення своєї належності до конкретного етносу, причетності до його культури.

До структури самосвідомості входить етнічна самоідентифікація – процес ототожнення себе з певною етнічною групою. Прагнення до самоідентифікації показове для кожного народу. Воно виявляється в намаганні дати відповіді на запитання «Хто ми?», «Звідки ми?», «Що ми можемо?» і «Куди йдемо?» Етнічна ідентичність у всіх народів переважно позитивна, тобто людина відчуває радість чи гордість від належності до свого народу й у факті своєї етнічної причетності знаходить джерело самоповаги.

Найважливішим компонентом професійної культури майбутнього фахівців-аграрників є ціннісно-мотиваційний, тому що цінності в її структурі займають домінуючі позиції, а ціннісні орієнтації обумовлюють значення і сенс професійних знань, умінь і навичок у навчальній сільськогосподарській діяльності, усвідомлення ролі сільського господарства як однієї з основ розвитку суспільства й особистості, співвідношення професійних цінностей особистості із загальнолюдськими. У процесі формування у майбутніх фахівців-аграрників ставлення до землі як до годувальниці відбувається оволодіння ними моральними цінностями, які виявляються у культурі екологічно правильної поведінки.

Як зазначає Н. Калинюк, що в українській мовній картині світу номінація земля має статус різнопланово конотованої одиниці, оскільки належить до стрижневих світоглядних кодів національної культури. Сьогодні це наповнене

багатим змістом поняття із розгалуженою системою контекстуальних варіантів та емоційно-експресивних оцінок, а його лексико-семантична структура засвідчує динаміку від конкретно-предметного до поняттєвого значення. В. Кононенко наводить образ земля у ряду понять, які формують мовний тип українця, сприяють «створенню національно-орієнтованої картини світу, що ґрунтується на народному світобаченні».

У процесі концептуалізації землі як одного з найвиразніших мовно-естетичних знаків національної культури багато важила специфіка її міфопоетичного осмислення. Адже, за переконанням давніх українців, земля — це місце проживання, тимчасового перебування людини між двома вічними сферами, світами — життям і смертю, добром і злом. У цій номінації найвиразніше виявляється мовний досвід колективного сприйняття землі як реалії навколишнього світу та основи національного ландшафту, способу господарювання, а відповідно — добробуту [3, 1].

Цілком логічно, що при обробітці землі селяни звертали увагу передусім на її родючість. Чинники, які згодом було покладено в основу ґрунтознавства, наші предки визначали емпірично: на око, дотик, навіть на смак. Пригадаймо: «Чорна (не сіра, бідна поживними речовинами!) земля білий хліб родить»; «ґрудка розсипається в руках – пора сіяти»). Можна навіть стверджувати, що ґрунти вперше класифікував народ, здійснивши це у межах певних природно-ландшафтних зон. Також агрономічних знань потребували щорічне чергування культур, зміна сортів (жито з іншого краю) внесення органічних добрив, визначення ділянок під пари. Давніми є знання й у галузі ботаніки. Адже ще до виникнення Київської Русі селяни вирощували й озимі, й ярові злакові культури. Найдопитливіші з наших предків не могли не зафіксувати, як ріст рослин залежить від особливостей ґрунту, способу сівби. Наприклад, переконалися, що сіяти краще густо («Посієш рідко, то вродить дідько»). Також спостерігали за розвитком сходів і могли спрогнозувати, якою буде віддача від них («Якщо сходи зелені, високі, широколисті – врожай буде високим»; «Листя бліде, хилиться до землі – на неврожай» тощо). Як цілком правильно зазначити сучасні дослідники [11, 19], дбайливий обробіток ґрунту, біля кореневе спущування просапних культур у період їхнього росту свідчить про стихійно-емпіричні знання способу живлення.

Таким чином, національний компонент мовної особистості дає змогу розглядати професійну діяльність фахівця-аграрника в контексті національно-культурних традицій. Хліборобські традиції народжені в любові до землі й у тяжкій праці, стали одним із найбільших здобутків української етнокультури. Ціннісно-сміслова єдність природи, мови, культури і етнічної екології у професійній діяльності фахівців-аграрників стало закономірним процесом інтеграції професійних та мовно-культурологічних знань у змісті вищої сільськогосподарської освіти.

Перспективою подальших наукових розвідок у визначеному напрямі є розробка лінгвокультурологічних завдань для фахівців-аграрників, які дають можливість інтерпретувати мовну семантику як результат культурного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боринштейн Є. Соціокультурні особливості мовної особистості / Євген Боринштейн // Соціальна психологія. – 2004. – № 5. – С. 63-71.
2. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
3. Калинюк Н. Семантична парадигма номінації земля в українській народній пісні [Електронний ресурс] /Н. Калинюк. – Режим доступу. – <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine65-4.pdf>.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – Изд. 2-е, стереотип. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 264 с.
5. Космеда Т. А. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри : [моногр.] / Тетяна Анатоліївна Космеда. – Львів: ПАІС, 2006. – 328 с.
6. Космеда Т. А. Мовна спроможність, комунікативна компетенція, мовна особистість як проблемні питання сучасного українського мовознавства / Т. А. Космеда // Лінгвістична палітра : [збірник наукових праць з актуальних проблем лінгвістики] / [за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко]. – Харків, 2009. – С. 129–140.
7. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики : [учеб. пособ.] / А. А. Леонтьев – М. : Смысл, 2005. – 288 с.
8. Попова Е. А. Человек как основополагающая величина современного языкознания / Е. А. Попова // Филологические науки. – 2004. – № 2. – С. 69–77.
9. Мацько Л. І. Українська мова: формування національної свідомості / Л. І. Мацько // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 67–70.
10. Семенюк О. А. Основи теорії мовної комунікації : [навч. посіб.] / О. А. Семенюк, В. Ю. Парашук. – К. : Академія, 2010. – 240 с.
11. Становлення і розвиток аграрної освіти і науки в Україні (з найдавніших часів і до сьогодення) / Д. О. Мельничук, М. В. Зубець, Л. Ю. Беренштейн, С. С. Коломієць, Б. Я. Панасюк, С. К. Рудик, С. К. Гузеватий, Нац. аграр. ун-т. – К. : НАУ, 2005. – 224 с.

Стаття посвячена проблемі розвитку мовної особистості спеціаліста-аграрія в контексті національно-культурних традицій. Автором проаналізовано складові частини мовної особистості, які відображаються в індивідуальній мовній картині світу.

Ключові слова: мовна особистість, національно-культурні традиції, мовна спроможність, мовна і комунікативна компетенція.

The article is devoted to the problem of agrarian affairs specialist's linguistic personality development in the context of cultural traditions. The author analyzed components of linguistic personality, which are reflected in the individual world linguistic pattern.

Keywords: linguistic personality, cultural traditions, linguistic ability, linguistic and communicative competence.

УДК 371.212–056.87

Мамчур Л.І.

ТЕКСТОВА ОСНОВА РОЗВИТКУ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ – ВАЖЛИВА АКсіОМА ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА